

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Т. К. Чубін

Система факторів і ресурсів, що визначає розвиток окремої території, може бути охарактеризована таким чином: «той самий ресурс, який по відношенню до об'єкта виступав як фактор розміщення останнього, співставлений з відповідною територією, може розглядатися як фактор регіонального розвитку (або фактор розвитку); іншими словами, – це внутрішній ресурс, що впливає на розвиток (або вимагає зміни) компонентної структури цієї території. Сукупність факторів регіонального розвитку становить потенціал регіонального розвитку. Ресурси й інші явища, які впливають на регіональний розвиток або визначають його, але перебувають поза межами даного регіону, можна позначити терміном «умови регіонального розвитку» [1, с. 140].

Потенціал розвитку є сукупністю факторів розміщення продуктивних сил. Фактори, сприятливі сьогодні для розміщення підприємств на певній території, завтра означають додаткові можливості залучення інвестицій, збільшення зайнятості, зростання виробництва й вирішення інших регіональних проблем, тобто зростання соціально-економічного потенціалу регіону.

Наразі економіка України характеризується руйнуванням основних елементів соціально-економічного потенціалу як цілої держави, так і окремих її регіонів. Це пов'язано з нерациональним використанням природних ресурсів, недосконалою політикою використання економічного потенціалу, недостатньою сформованістю умов для науково-технічного розвитку країни, відсутністю такої соціальної політики, яка б задовольняла загальносвітові норми людського існування тощо. Все це призводить до регресійного розвитку продуктивних сил нашої держави, що не забезпечує належного відтворення їх елементів. Оскільки

соціально-економічний потенціал кожного окремого регіону формує загальний потенціал країни загалом, дослідження проблем, пов'язаних з впливом структурних елементів соціально-економічного потенціалу регіону на розвиток економічної системи загалом, на сьогодні є актуальним.

Цій темі приділена значна увага вчених. Так, дослідженням економічного потенціалу займалися такі науковці, як: А. Задоя, О. Левченко, І. Лукінова, С. Мочерний та ін. Аналізу природного потенціалу присвячені праці В. Іваницького, Л. Руденка, С. Лісовицького, трудового потенціалу – В. Врублевського, М. Кіма, С. Трубича, С. Пирожкова, проблемам інформації та інформаційного потенціалу – В. Вовка, О. Горбатюка, Є. Панченка, Е. Семенюка, І. Толішка, інтелектуального капіталу та потенціалу – І. Каленюк, А. Чухна, науково-технічного – Ю. Васильчука, Є. Ростова, А. Філіпенка, А. Фукса та ін.

Метою цього дослідження є визначення та характеристика структурних елементів соціально-економічного потенціалу регіону.

Ресурси й можливості можна розділити на зовнішні та внутрішні, причому вони, як правило, взаємозамінні – передбачається, що у разі нестачі сировини, енергії, робочих рук, капіталу їх можна брати ззовні. Винятком, мабуть, можуть бути лише соціальні інститути та стан навколишнього середовища. Як показує світовий досвід, копіювати елементи суспільного устрою досить важко, вони завжди здобувають власну специфіку в новому культурному середовищі. Також не можна запозичити й компоненти природного середовища, їх можна лише відновити. Унікальним ресурсом є управління, що визначає й напрями розвитку, і можливості залучення зовнішніх ресурсів, і ефективність використання внутрішніх.

Характерною рисою сучасності є висока мінливість «зовнішнього» економічного середовища та відповідно умов регіонального розвитку, що впливають, у свою чергу, на стан соціально-економічного потенціалу регіону.

Зазвичай у структурі соціально-економічного потенціалу виділяють такі складові:

- природно-ресурсний потенціал (забезпеченість основними природними ресурсами, стан навколишнього середовища);
- трудовий і демографічний потенціал, тобто чисельність населення й трудові ресурси (статеві-вікова структура, рівень і динаміка зайнятості за видами економічної діяльності), загальноосвітній рівень;
- виробничий потенціал (стан основного капіталу та ступінь його зношування за галузями, технологічна й відтворювальна структура основного капіталу, рівень технологічної оснащеності та спеціалізації виробництва, конкурентоспроможність продукції);
- інноваційний потенціал або науково-технічний і кадровий потенціал (ресурсна, технологічна й кадрова бази НДДКР, результатів наукової та винахідницької діяльності, масштабів застосування прогресивних, традиційних і наукомістких технологій);
- регіональні та геополітичні аспекти соціально-економічного потенціалу (СЕП) (диференціація рівнів соціально-економічного розвитку, природно-кліматичні розходження, рівень антропогенного навантаження за регіонами, місце економіки регіону в територіальному поділі праці, напрями економічної інтеграції);
- соціальний потенціал (соціальна структура суспільства й рівень життя окремих соціальних верств, ступінь диференціації населення, структура доходів і багатства населення, питома вага заробітної плати в доходах, рівень зайнятості, фізичний, психічний і духовний стан населення, соціальна інфраструктура);
- інфраструктурний потенціал (транспорт, зв'язок, комунікації, сфера послуг, банківська система, біржі, фонди тощо).

У складі зовнішніх економічних умов і факторів можуть враховуватися динаміка національного господарства та світового розвитку в цілому, забезпеченість зовнішньої відносно

регіону (національної, світової) економіки природними ресурсами й населення продукцією, енергетичне забезпечення, екологічна ситуація.

В економічній літературі щодо визначення потенціалу є цілий ряд різних поглядів. Кожний автор прагне по-своєму класифікувати потенціали, їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Природно-ресурсний потенціал розуміють як тіла й сили природи, які на даному етапі розвитку продуктивних сил і їх вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі особистої участі в матеріальній діяльності (природні ресурси), а також – тіла й сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил важливі для життя й діяльності людського суспільства, але не беруть участі безпосередньо в матеріальному виробництві й невиробничій діяльності людей (природні умови) [3, с. 96].

Основні складові природних ресурсів – землі (угіддя), природні рекреаційні ресурси, родовища корисних копалин, підземні води, поверхневі води й водойми, територіальні ресурси.

Методи оцінки природних ресурсів звичайно базуються на економічній цінності, що характеризується величиною диференціальної ренти, утвореної в ході використання.

Іншою важливою складовою соціально-економічного потенціалу є людський або трудовий потенціал. Неодноразово підкреслювалося, що кваліфікація й інтелектуальний, творчий потенціал стають найважливішим фактором економічного розвитку. Людський інтелект є єдиним невичерпним ресурсом. У дослідженнях ООН у складі індексу розвитку людського розвитку застосовуються такі показники: очікувана тривалість життя; рівень освіти; ВВП на душу населення.

На рівні підприємства показником рівня розвитку можна розглядати вироблену продукцію, технологічний рівень виробництва й позиції, які продукція посідає на ринку. Умовами є конкуренція на ринку, інвестиції, кваліфікація персоналу. При цьому узагальнюючою характеристикою успішності розвитку є зростання прибутку підприємства.

Найважливішим елементом соціально-економічного потенціалу є виробничий потенціал (ВП), який розуміють як здатність виробництва до випуску продукції певного виду, технічного рівня та якості. Виробничий потенціал як утворюючі його елементи містить: потенціал функціонуючих засобів праці (основних виробничих засобів); ресурсний потенціал – слід розуміти як ступінь забезпеченості підприємства (або галузі) природними ресурсами й ресурсами предметів праці, відтвореними як на конкретному підприємстві (галузі), так і за їх межами; науково-технічний потенціал (сукупність наукових, технічних і технологічних знань, підготовлених для використання в практичній діяльності й національному господарстві) [4, с. 37].

Виробничий потенціал визначається за допомогою оцінки живої й уречевленої праці, що беруть участь у процесі виробництва продукції даного типу, тобто чисельності робітників і вартості основних виробничих засобів (ОВЗ). Такий підхід до виробничого потенціалу підприємства дозволяє визначати й прогнозувати його галузі за типами продукції (у всіх видах виміру) і сумарний ВП галузі (у вартісному й трудовому вимірі).

Стосовно територіальних систем важливим фактором, що визначає потенційні можливості для розвитку виробництва в регіоні є економіко-географічне положення (ЕГП), традиційно визначене як сукупність просторових відносин соціально-економічних об'єктів до інших об'єктів цього виду, існуючих або прогнозованих відносин, істотних для розглянутого об'єкта, відношення регіону до зовнішніх факторів, що мають різне економічне значення (щодо зовнішніх об'єктів і потоків).

Крім описаних вище структурних складових соціально-економічного потенціалу, багато авторів виділяють ще й інші.

Так, В. Лодін, розділив економічний потенціал регіону на чотири основні складові [2]:

1. Природно-екологічний потенціал, який, хоча і не завжди, проте має безпосередню економічну оцінку, але через реалізацію таких компонентів, як якість землі, віддаленість від ринків збуту, кліматичні умови, екологічна ем-

ність території, побічно впливає на кінцеві результати господарської діяльності регіону.

«Природно-екологічна система», включена в процес територіального відтворення матеріальних і духовних благ, може бути виражена через систему відносин із використання місцевих природних ресурсів і запобігання їх досить швидкому знищенню як природного базису розвитку території. У свою чергу, ця система відносин може бути ще більш деталізованою за видами природних ресурсів території (надра, земля, вода, тваринний світ та ін.), які, будучи включеними в регіональний «розріз» єдиного економічного зростання, залежать від специфіки елементів ринкової організації суспільного господарства, істотно впливають на рух ресурсів, землі, капіталу й можуть мати кількісні та вартісні оцінки.

Функціональна можливість регіонів, що залежить від природно-екологічних процесів, визначається, за словами К. Маркса, із урахуванням впливу географічного середовища на людину «через посередництво виробничих відносин, що виникають у конкретній місцевості на основі продуктивних сил, першою умовою яких є властивості цього середовища...». Це проявляється через систему рентних відносин, територіальних витрат тощо.

2. Ресурсно-виробничий потенціал, що має конкретну грошову оцінку й функціонує в реальних формах різних елементів виробничого капіталу: основний і оборотний капітал, фонди обігу й оборотні кошти.

Найбільш значимим є показник основних виробничих засобів, що характеризує загальні потенційні можливості регіону. При цьому розглядають галузеву структуру основних виробничих засобів і їх розподіл за формами власності.

Кількісні характеристики виробничого потенціалу регіону не можуть дати повної інформації про його реальний стан, тому повинні бути доповнені його якісними характеристиками та, зокрема, ступенем зносу основних засобів.

Аналіз виробничого потенціалу регіону не повинен бути тільки зрізом його певного статистичного стану, його необхідно доповнити

динамічними змінами за певні проміжки час (бажано за п'ять – десять років).

Ресурсний потенціал виробництва, механізми його технологічного використання мають настільки тісну територіальну прив'язку, що навіть при найжорсткішій централізації управління загальні результати виробництва однаково будуть у значній мірі залежати від географічних, етнічних, культурних, релігійних та інших факторів місцевого значення.

3. Трудовий потенціал, що являє собою обсяг, структуру і якість робочої сили, характеризується рівнем кваліфікації й освіти працівників. Разом з тим сферу трудових відносин можна охарактеризувати і як систему відносин з демографії та популяції населення, його відтворення; зайнятості й безробіття; визначається рівнем заробітної плати та її диференціації за окремими групами працівників; організації різних форм соціальної підтримки й захисту населення.

4. Зовнішньоекономічні зв'язки й бюджетно-фінансові відносини регіону. Вони представлені платіжним балансом регіону як співвідношення його експорту й імпорту. Іншою системою міжбюджетних відносин, розмірами трансфертів, субсидій, субвенцій тощо.

Відносини, що виникають на основі зовнішньоекономічних зв'язків регіону, можуть включати його зовнішньоторговельні зв'язки, відносини зі створення й функціонування підприємств з іноземними інвестиціями, конкурентоспроможність товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках, систему відносин протекціонізму й захист регіонального ринку від некондиційної продукції й контрабанди.

Щодо соціально-економічного потенціалу регіону, слід враховувати інвестиційний потенціал, який повинен включати макроекономічні характеристики, насиченість території факторами виробництва, споживчий попит населення й складатися із таких частинних потенціалів:

1) ресурсно-сировинного (середньозважена забезпеченість балансовими запасами основних видів природних ресурсів);

2) трудового (людські ресурси та їх освітній рівень);

3) виробничого (сукупний результат господарської діяльності в регіоні);

4) інноваційного (рівень розвитку науки та впровадження досягнень науково-технічного прогресу в регіоні);

5) інституціонального (ступінь розвитку провідних інститутів ринкової економіки);

6) інфраструктурного (економіко-географічне положення регіону і його інфраструктурна забезпеченість);

7) фінансового (обсяг податкової бази й прибутковість підприємств регіону);

8) споживчого (сукупна купівельна спроможність населення регіону);

9) туристичного (необхідні ресурси для розвитку туризму).

На думку більшості дослідників, економічний потенціал є узагальнюючим показником. У ньому поєднуються природні, виробничі, науково-технічні, соціально-культурні властивості економічної системи.

На думку О. Н. Криворученко, Л. А. Зайцева, С. І. Лобанової, економічний потенціал представлений системою, що складається з підсистем, – потенціалів різного порядку. Потенціал більш високого рівня складається з потенціалів більш низького рівня. Взаємний вплив потенціалів одного рівня обумовлено такими властивостями економічних ресурсів, як взаємозамінність і взаємодоповнюваність.

Побудова системи взаємозв'язків потенціалів і визначення їхньої структури ускладнено через абстрактність досліджуваного предмета. У першу чергу, це пов'язане з тим, що потенціали не тільки перетинаються один з одним, але й поглинають один одного. Наприклад, природний потенціал включає кліматичні, водні, земельний і інші більш конкретні потенціали, що різняться також за цілями свого використання. У свою чергу, природний потенціал включається в соціально-економічний потенціал території і т. д.

Схема складена, виходячи з визначальної ролі у формуванні загального потенціалу регіону такої його складової, як інвестиційний потенціал. Усі інші складові розглядаються або як первинні (формуючі початкові умови й тенденції зміни промислово-виробничого пер-

соналу), або як такі, що забезпечують певний рівень формування й використання.

Таким чином, оцінка структурних елементів соціально-економічного потенціалу дало змогу виділити такі складові: природно-ресурсний; трудовий і демографічний; виробничий; інноваційний потенціали; регіональні й геополітичні аспекти соціально-економічного потенціалу; соціальний; інфраструктурний потенціали. На думку більшості дослідників, соціально-економічний потенціал є узагальнюючим показником, у якому поєднуються природні, виробничі, науково-технічні, соціально-культурні властивості економічної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Алаев Э. Б. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Лодин В. Методы экономического обоснования территориальной организации хозяйства [Электронный ресурс] / Лодин В. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru>. – Название с экрана.
3. Минц А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов. Научно-методические проблемы учета географических различий в эффективности / Минц А. А. – М. : Мысль, 1972. – 303 с.
4. Прогнозирование научно-технического прогресса в отраслях промышленности : метод. рек. – М. : ВНИИПИ, 1991. – Ч. III. – 165 с.

УДК 005.91

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

О. І. Глущенко

У сучасних умовах господарювання підприємства споживчої кооперації все більше уваги приділяють структурі управлінського персоналу, оскільки саме від раціональної структури залежить їх подальший ефективний розвиток. Це зумовлено тим, що склад управлінського персоналу, його освітньо-кваліфікаційний рівень, рівень компетенції, досвід, гнучкість у прийнятті рішень дозволяє будувати ефективну стратегію розвитку підприємств споживчої кооперації.

Різні аспекти управлінського персоналу, його структури висвітлені в працях зарубіжних і українських учених: В. Авдєєнко, В. Адамчука, О. Амоші, Д. Богині, С. Бандура, Н. Балтачєєвої, О. Єгоршина, Є. Ільїна, В. Гейця, О. Грішньої, М. Долішнього, В. Журавльова, Л. Івановської, А. Колота, О. Крушельницької, А. Файоля, В. Казаніва, Є. Маслова, Ю. Од-

єгова, Ф. Тейлора, Ф. Хміля, М. Чумаченко, А. Чухна Л. Шаульської та ін.

Метою статті є висвітлення особливостей структури управлінського потенціалу підприємств Полтавської облспоживспілки та виявлення закономірностей взаємозв'язку між нею й економічним розвитком підприємств споживчої кооперації.

Сучасний розвиток підприємств споживчої кооперації обумовлений, з одного боку, її роллю в забезпеченні товарами й послугами сільського населення, а з іншого – жорсткою конкуренцією з іншими підприємствами, які мають конкурентні переваги у вигляді більш розвиненої матеріально-технічної й технологічної бази, фінансових ресурсів тощо. У таких умовах функціонування підприємств споживчої кооперації необхідно досліджувати управлінську ланку, від якої залежить прийняття управлінських рішень, які сприятимуть